

- Составитель и издатель А.Л. Баженов, предисловие И.С. Винокур /. – Кам.-Подільський: Центр Поділля, 2001. – I-IV, 128 с.; іл.
29. Сіцинський Є. З розшуків Трипільської культури. Доповідь на засіданні Наукового при ВУАН Товариства. – 1926. – 26 січня.
30. Сіцинський Є. Матеріали до археології Західного Поділля // Записки ВУАН. – 1930. – Т. 1. – С. 25-44.
31. Сіцинський Є. Найдавніші сліди існування та перебування людини на Поділлі. Доповідь на засіданні Наукового при ВУАН Товариства. – 1926. – 18 квітня.
32. Сіцинський Є. Матеріали про розкопи льоху під фортецею на Карвасарах в 1925р. Поч. 27.03.-22.05.1925р. // Держархів Хмельницької області. – Ф. Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 1-6.
33. Сіцинський Є. Нариси з історії Поділля, ч. I. (Нариси I-II). – Вінниця, 1927. – 74 с., 48 іл.
34. Сіцинський Є. Розшуки трипільської культури на Кам'янецьчині. Рукопис Є.Й. Сіцинського з зарисовками багатьох городищ, в т.ч. рисунок частини Троянового валу // Держархів Хмельницької області. – Ф. Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 1-40.
35. Словник-довідник з археології: / Під заг. Редакцією Н.О. Гаврилюка / Довідкове видання. – К.: Наукова думка, 1996. – 430 с.
36. Супруненко А.Б. Конференция, посвященная 100-летию со дня рождения М.Я. Рудинского. /Полтава, 1987/. // Советская археология. – М., 1989. – № 3. – С. 284-285.
37. Трембіцький А. До біографії відомого музеєзнавця Євфимія Сіцинського // Музейний щорічник. 2003. Мат. наук.-практ. конф. «Музей та музейна справа на початку III тисячоліття». – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – Вип. 2. – С. 35-42.
38. Трембіцький А. До історії археологічних досліджень Є.Й. Сіцинського на Поділлі // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. Науково-методичний журнал. – К.: Антросвіт, 2006. – № 9/10. – С. 8-11.
39. Трембіцький А. До історії археологічних досліджень Є.Й. Сіцинського на Поділлі // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам.-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 300-310.
40. Трембіцький А. До історії дослідження трипільської культури на Поділлі // Тези Міжнародної наукової конференції «Східноєвропейські старожитності в добу середньовіччя», присвяченої 90-річчю з дня народження відомого вітчизняного археолога Б.О. Тимошенка. Чернівці, 10-11 квітня 2009 р. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 71-72.
41. Трембіцький А. Є.Й. Сіцинський: хроніка життєвого і творчого шляхів (1859-1937рр.)// Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам.-Подільський, 2003. – Т. 11. – С. 312-321.
42. Трембіцький А. Євфимій Сіцинський і Михайло Рудинський (з історії співпраці на ґрунті дослідження археології Поділля) // Вивчення історичної та культурної спадщини Правобережної України: проблеми і перспективи: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 80-річчю Білоцерківського краєзнавчого музею та 190-й річниці з дня народження Т.Г. Шевченка. 21 травня 2004 р. – Біла Церква: Видавець О.В. Пшонківський, 2005. – С. 89-97.
43. «Ф.» [Філь Ю.]. В Кам'янецькому Науковому Т[овариств]ві // Червоний Кордон. – 1926. – № 247. – 8 жовтня.
44. Шовкопляс И.Г. М.Я. Рудинский /1887-1958/. // Кратк. сообщ. Ин-та археологии АН УССР. – К., 1959. – Вып. 8. – С. 175-177.
45. Шовкопляс И.Г. Михаил Яковлевич Рудинский // Областная научно-практическая конференция, посвященная 100-летию со дня рождения М.Я. Рудинского. Тезисы докладов и сообщений (26-28 марта 1987 г., Полтава). – Полтава, 1987. – С. 4-6.

Лілія Іваневич

кандидат історичних наук,
завідувач кафедри Хмельницького інституту
конструювання моделювання швейних виробів

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСТЯ ШИРОЦЬКОГО

У статті відображений вклад маловідомих праць Костя Широцького, присвячених археології України.

Ключові слова: К. Широцький, археологія, дослідження, розкопки, Бакота, Десятинна церква, Немирів.

Недаремно говорять, що історію складає сам народ, а про культуру нації свідчать її духовні й матеріальні надбання. Науку, яка вивчає стародавню культуру людства на підставі певних матеріальних пам'яток називають археологією. Саме завдяки співпраці історії і археології, дослідження якої доповнюють історичні літописні відомості та інші джерела на даний час ми маємо стільки цікавої інформації про багатогранну культурну

спадщину українського народу. Не обминув археологічних досліджень і наш земляк – дослідник історії й культури України К.В. Широцький (1886-1919), присвятивши цьому заняттю значну частку свого недовгого життєвого шляху і декілька ґрунтовних, однак переважно маловідомих наукових праць.

Тому нами в даній статті здійснюється спроба детальнішого висвітлення цієї сторінки життєпису вченого з використанням новознайдених документів і його маловідомих праць в рамках дослідної програми «Видатні постаті Поділля» Центру дослідження історії Поділля при Кам'янець-Подільському державному університеті й власного дисертаційного дослідження. Короткі згадки стосовно згаданої проблеми подані у краєзнавчих розвідках М.Мошака, В.Вінюкової, Л.Баженова, П.Толочка та С.Білоконя [1]. Загальний огляд археологічної наукової роботи К.Широцького провели у своїх працях Є.Сіцінський [2], О.Дорошкевич [3], А.Середа [4], В.Січинський [5] та В.Афанасьєв [6]. Об'єднавши існуючий масив досліджень із здійсненою нами пошуковою роботою в цьому напрямку, якомога ширше розкриємо важливий внесок вченого у вивчення археології України.

Ще під час навчання в Подільській духовній семінарії (1900-1906) Кость Віталійович брав участь у діяльності Подільського Церковного Історико-археологічного товариства, котре було реорганізоване з Єпархіального Комітету 10 вересня 1903 р. на чолі з істориком Є.Сіцінським. Члени товариства мали на меті здійснювати дослідження та вивчення як церковно-релігійного, так і суспільного життя рідного краю, обстежувати, охороняти і збирати всі важливі й значні пам'ятки духовної та матеріальної культури з користю для церкви і науки. Свої праці члени товариства мали змогу друкувати у власних видавничих органах: єпархіальних «Ведомостях» до 1906 р., журналі «Православная Подолия» протягом 1906-1917 рр., газеті «Подолия» і «Трудах Церковного Історико-археологического общества» [7, с. 78-79]. Користуючись цією можливістю, К.Широцький саме в журналі «Православная Подолия» опублікував своє перше науковомистецтвознавче дослідження «Подільські колядки і щедрівки» (1908). У бібліотеці Кам'янець-Подільського музею-заповідника зберігаються «Звіти роботи Подільського церковного історико-археологічного товариства» за 1890-1914 рр., де поданий надрукований «Список членов Подольского церковного историко-археологического общества» за 1914 р. Велике значення цього списку в тому, що в наступні роки він більше не поновлювався і не оприлюднювався, лише доповнювався до 1920 р. головою товариства Є.Сіцінським, який власноручно олівцем позначав дати смерті вибулих членів та заносив прізвища нових. У цьому варіанті «Списку» зазначалося про засідання історико-археологічного товариства 22 червня 1919 р., на якому відбулася перереєстрація старого складу й обрання нових почесних, дійсних членів і членів-змагальників, серед яких було й прізвище К.Широцького [8, с. 179].

Після отримання вищої освіти у Петербурзькому університеті (1906-1912) та Археологічному інституті (1910-1911), Кость Віталійович був залишений при університеті як професорський стипендіат. В цей час він видрукував свою першу археологічну працю «Пам'ятки Македонії. (Археологічна подорож Н.І. Кондакова)» (1910) [9]. Успішно склавши магістерський іспит восени 1915 р., К. Широцький став приват-доцентом кафедри історії та теорії мистецтва Петербурзького університету, де викладав лекції з стародавнього київського і галицького мистецтва. Працюючи на кафедрі разом з професором Д.Айналовим (учнем Н.Кондакова), вчений перейняв у нього важливий досвід щодо методів археологічного й документального трактування пам'яток мистецтва [3, с. 62], який безперечно став йому в нагоді під час першого власноручного археологічного дослідження в 1912 р. у давньоруській столиці Дністровського Пониззя – Бакоті. Проведені студіювання побачили світ у вигляді його праці «На руїнах Бакоти» (3 подорожніх вражень) (1912) [10]. Після подорожі берегами приток Дністра, вчений згадував про велику кількість руїн колишніх міст і сіл, частково занесених пісками, котрі належали слов'янам – нащадкам Уличів або Тиверців, котрі залишили по собі багато релігійних пам'яток у вигляді мурів із монастирів, храмів, печер, образів і хрестів. Це мистецтво він відносив до XII-XIV ст. та описав одну із таких пам'яток – складний з сланцевих шарів, вапняку й глини масив Бакотської гори, де з XII ст. знаходилась столиця цілого «Пониззя» (Поділля). Першу згадку про Бакоту дослідник віднайшов у літописі про похід у 1240 р. Батия на Україну, а також відобразив історію заснування й розвитку цієї української території та знищення Бакотської фортеці татарами у 1255 р., на місці якої залишився цілий ряд печер, схованих в обривистих скелях. Найбільше в Бакоті, наголошував вчений, збереглося сліди великокнязівської доби – пам'яток християнства. Зокрема, залишки від церков і монастиря, де жили ченці, про які згадують літописи. Ці залишки являють собою цілий ряд печер, схожих на катакомби «аркасолії», у яких ховали померлих та ряд дір у стіні гори – так звані входи до печер, які зв'язані між собою окремими переходами й виходами на Дністер і гору. Особливу увагу, підкреслив дослідник, привертають розвалини невідомої будівлі у вигляді лука – неначе уламок тріумфального церковного зводу перед вівтарем, муру, каменя схожого на стіл під луком, чотирикутні ями в підлозі, лежанки в стінах печер – місця для поховань, над якими тепер зробили дах з гонтовим покриттям, так що це нагадує своєю простотою стародавню церкву. В церкву цю, як і в інші печери потрібно підійматися по спеціальній драбині, що підтверджувало існування тут нижнього поверху будівлі. Інші печери представляють собою систему кімнат з різноманітними входами-виходами, лежанками

у стінах, ямами у підлозі для померлих з «флецами», щоб закривати та стелями з круглими склепіннями. На одній із стін печер, зауважував К. Широцький, залишилися сліди малювання з надписом кирилицею швидше за все XII ст., який свідчив про знаходження в цьому місці в минулому Михайлівського собору. Сліди від малюнків у вигляді кольорових рисочок дослідник назвав «красною полілітією» – особливою прикметою художніх оздоблень у храмах Києва і Новгорода в X-XII ст., що поширились у нас від мистецтва Візантії. Крім цього біля надпису було повірізувано багато різноманітних хрестів, ліній та літер, які автор порівнював із графіті в Лядавських печерах на Поділлі. Збереглися також на одній стіні дуже затерті розписи релігійної тематики, виконані на високому технічному рівні у візантійському стилі, зокрема фреска жіночої голови, що нагадує Богородицю Діву, фреска з погруддями трьох святих та фрагмент фрески з головами святих чоловіка і жінки. Однак найбільше зацікавили вченого у Бакоті «плоскорізьби» на стінах печер, мистецький стиль виконання яких нічим не пов'язаний з поширеним тоді візантійським стилем, тому що живописні фігури святих, зокрема, Пречистої Диви, мали одухотворені рельєфи – безсумнівні елементи ренесансу. А це означало, підкреслював дослідник, що українське мистецтво в деяких випадках випереджало у своєму розвитку ренесанс західних культур. Велике значення мав також мідний образ Богородиці з надписом досить пізньої роботи та характерним українським орнаментом із ліній і зірочок на його полях, віднайдений у Бакоті при археологічних розкопках у 1889 р. Крім нього, за оповідями сторожа цього монастиря, у 1889 р. було віднайдено багато побутових, церковних й військового призначення предметів, серед них мечі, стріли, списи, свічники та ін. Кость Віталійович зазначав, що печери у Бакоті відкриті та досліджені далеко не всі, не дослідженою залишилася територія в долині під горою, місцевість сіл Бакота та сусідського Теремці, де, на його думку, мали би бути цікаві знахідки. Крім Бакотських печер вчений коротко описав стару церкву XVIII ст. у с. Бакота із характерними ознаками української архітектури – сферичними формами бань та кам'яною дзвіницею, а також згадав переконливі елементи своєрідного українського стилю в історичних печерах Студениці, Субоча, Буші, Старої Ушиці, Лядави та Калюса, які закликав українських археологів детально вивчати і досліджувати, поки природа не стерла їх сліди.

Відразу ж після завершення навчання в Петербурзі в 1912 р. Кость Широцький був також зачислений в дійсні члени імператорського Російського археологічного товариства і був одним із помічників завідуючого музеєм товариства та викладача кафедри археології Петербурзького університету О. Спіцина до 1917 р. Підтримуючи хороші стосунки із своїм музейним наставником, молодий дослідник мав велику можливість використовувати різноманітні історичні джерела та археологічні знахідки музею у своїх наукових працях [4, с. 128]. Одночасно з свого боку Кость Віталійович у 1913 р. під час поїздки до Львова професора О. Спіцина посприяв організації йому О. Назарієвим огляду українських і польських музеїв у місті. Адже К. Широцький вважав О. Спіцина, котрий відав усіма археологічними дослідженнями й установами в Росії, корисним для українців тим, «що мав великі зв'язки у бюрократичних петербурзьких колах» [11].

Так, за дорученням археологічної комісії товариства протягом 1911-1913 рр. Кость Широцький брав безпосередню участь в розкопках скитських й слов'янських городищ у Новгородщині біля Немирова і поблизу Ташлика на Поділлі [12, с. 81]. Про перебування молодого вченого у Немирові свідчать листи його вчителя Д. Айналова [13], а також лист від С.А. у серпні 1913 р., у якому він висловив подяку К. Широцькому за його листи із Немирова та за проведені ним там розкопки [14]. Результати цих розкопок лягли в основу його праці, виданої під псевдонімом К. Ладиженко «Немирівське городище» (1913) [15]. Вчений зазначив, що археологічні дослідження «Немирівського городища» або як його ще називали у народі – «Вали», в яких за переказами похований засновник Немирова – великий лицар Немира, встановили крім загального скіфського характеру (починаючи з палеоліту і до козацької доби) валів наявність невідомих стародавніх культур. Кам'яний період підтверджують археологічні знахідки у вигляді кремінних, не наточених ножів, сокир, скребниць, шліфованих молотків, керамічних уламків, грецьких, римських та слов'янських черепків. Про «передміщенську» епоху тобто неоліт свідчать відкопані сліди цілого селища із семи рядами осель і великою кількістю глиняного посуду з характерними чорними геометричними візерунками. Віднайдені при розкопках стріли з кості і рогу й уламки посуду говорили про наявність культури скіфів – мідний вік. Слідами римського джерела у Немирівському городищі стали чарки, глеки, коряки, тарілки, миски та горшки із специфічним і своєрідним червоним, чорним, жовтим й білим орнаментом. Дослідник зауважив, що за свідченнями розкопаних знарядь праці після скіфів у городищі жило поселення з дещо нижчим розвитком культури. Однак найцікавішими стали знахідки на північно-східному кінці цієї території – розкопана окрема вулиця схожого до слов'янського села із хатами, коморами й побутовими предметами, зокрема, жорнами, ножами, пилками, стрілами, різьбами, черепками, кістками, фігурками звірів, що археологи віднесли до перед татарських часів – X-XI ст. Вчений наголосив, що ще вкопані у землю квадратної або прямокутної форм будинки вже мали печі, але дах був без стелі, також віднайшли залізні серпи й ножі, а голки й гребінці ще з кістки, пилки, лопати та орач дерев'яні. Про слов'янське походження поселення, підкреслив Кость Широцький, свідчили геометричні узорі з цятками і кривульками на уламках посуду, крім цього серед археологічних знахідок селища мали місце козацькі люльки

та келихи. Вчений вважав, що були деякі підстави назвати городище скіфським («скитським»), однак це ще переконливо не доведено.

Цього ж року Кость Віталійович взяв участь у дослідженні новознайдених у Києві на Звіринці стародавніх печер з похоронами, що висвітлив у своїй праці «Староруський некрополь у Києві на Звіринці» (1913) [16].

Під час своїх мистецтвознавчих експедицій К.Широцький побував і у м. Полоцьку колишньої Вітебської губернії [17], в результаті чого опублікував дослідження «Софійський собор в Полоцьке» (1915) [18], у якому подав змістовний й детальний архітектурний та археологічний опис цього славетного українського собору. За твердженнями дослідника, єдиним стародавнім аналогом такої будови була церква св. Василя Великого у м. Володимиро-Волинському, а з пізніших храмів – Троїцька церква в Зінькові Подільської губернії, збудована за переказами князями Коріатовичами в XIV ст. Лише капітальний ремонт собору в 1913 р., зауважив професор К.Широцький, під керівництвом П.Покришкіна та І.Суханова підтвердив збереження всієї основи стародавнього собору, його західних і східних стін, які ввійшли до складу його нової будівлі та були збудовані із рядів каменю та цегли. Після ґрунтового археологічного та архітектурного дослідження будови церкви й мистецького студіювання її внутрішнього оздоблення – ікон і гравюр, вчений зробив висновок, що найвірогідніше Софіївський собор був побудований під час правління князя Всеслава в другій половині XI ст. і являється видатним повтором стародавньої русько-візантійської архітектури.

У травні 1915 р. вчений за дорученням Петербурзького університету та Імператорської археологічної комісії вивчав церковну старовину Києва і виготовляв світлини з пам'яток архітектури [19]. Того ж року його включили до складу археологічної комісії від товариства для вивчення та розроблення щоденників й дослідження археологічних знахідок, добутих розкопками на території Десятинної церкви археологом Д.Мілеєвим у Києві протягом 1908-1914 рр. Внаслідок здійснених археологічних студій, Кость Широцький в 1917 р. на засіданні мистецької секції Наукового Товариства у Києві зачитав ґрунтовний і цікавий реферат «Дива коло св. Богородиці Десятинної», подавши у ньому нові й невідомі досі факти стосовно історії мистецтва старокнязівської доби [4, с. 128-129]. Про студіювання вченим цих археологічних розкопок свідчать віднайдені в його особовому архіві звіт, вісім щоденників з кресленнями будови церкви, виконаними олівцем за 1908-1914 рр. та лист від археологічної комісії настоятелю Десятинної церкви П.Вельмину про передання приват-доценту Петроградського університету К.В. Широцькому 3.10.1917 креслень стосовно розкопок Д.В. Мілеєва і його сина С.П. Вельмина для доставки в Археологічну Комісію [20]. На трьох окремих аркушах був викладений матеріал стосовно результатів розкопок. У них зазначалося, що крім поховань під південною частиною стародавньої церкви була викопана невелика дерев'яна споруда, збудована ще до церкви Володимира і закладена на чистій материковій глині на глибині 3.10 м від сучасної поверхні землі, а фундамент Володимирської церкви знаходився на глибині 2.50 м від сучасної поверхні, тобто вище. Тому при викопуванні землі для закладення фундаменту церкви вона не була відрита і залишилась під ним, а на заході ця дерев'яна споруда виходила із хрестоподібної південної апсиди [20, с. 35]. У суцільному шарі чорнозему між колодами дерев'яної будівлі були віднайдені металічні прикраси, черепки, декілька залізних голок і цвяхів, кістки стародавніх тварин [20, с. 36]. В результаті систематичних археологічних розкопок було виявлено, що на місці, зайнятому Десятинною церквою знаходився ряд поховань минулих століть, а також, що південна стіна сучасної церкви була покладена на стародавньому фундаменті, східна – на новому, глибшому на 0.80 м від стародавнього, кладка ж була зроблена без прив'язування із старими, а в притик [20, с. 37].

Студіювання вченим історії мистецтва, архітектури й археології столиці України та новознайдені документи стали поштовхом для написання ним праці «Хто був автором пляну Києва 1638 р.» (1918) [21].

Свою співпрацю з Археологічним товариством К.Широцький продовжував протягом усього свого перебування в Петербурзі, про що свідчать, віднайдені у епістолярній спадщині вченого, запрошення на засідання різноманітних відділів товариства ще в 1917 р. [22]. Кость Віталійович, будучи членом цього товариства, власноручно висилав окремі томи «Записок отдела русской и славянской археологии Русского Археологического Общества» працівнику Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Шевченка у Києві та члену Всеукраїнського археологічного комітету В.Козловській, що підтверджують його листи до неї [23].

Приймаючи безпосередню участь при кожній можливій нагоді в археологічних розкопках, К.Широцький власному досвіді відчув велику відповідальність та значення цієї наукової роботи для подальших історичних студій. У своїх археологічних працях вчений намагався детально подати новознайдений матеріал з користю для української науки. Тому дуже важливо донести до широкого загалу маловідомий, але історично-цінний науковий доробок дослідника історії культури України К.Широцького.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мошак М. Штрихи до портрету Костя Широцького // Подільське братство. – Кам.-Под., 1992. – № 2. – С. 12; Вінюкова В. Етнограф з Поділля К.В. Широцький // Проблеми етнографії, фольклору і соц. географії: наук. зб. – Кам.-Под., 1992. – С. 12-13; Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія.

- Бібліографія. – Кам.-Под., 1993. – 480 с.; Невідомий і відомий Костянтин Широцький // Український історичний календар – «96». – Вип. 2. /За ред. П. Толочка. – К.: Україна. – 1995. – С. 179; Білокінь С. Широцький Костянтин Віталійович // Довідник з історії України. А-Я. /За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К., 2001. – С. 1090.
2. Сіцинський Є. Праці К. В. Широцького по історії українського мистецтва // ДАХО. – Ф. Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 85-97.
 3. Дорошкевич О. Професор Кость Широцький // Вільна укр. школа: Орган ВУС. 1919-1920. – Ч. 1-3. – серпень-жовтень. – С. 62-63.
 4. Середа А. Кость Віталійович Широцький // Зб. секції мистецтва УНТ. – К., 1921. – С. 126-130.
 5. Січинський В. Кость Широцький. (Спомини з нагоди шестих роковин смерті) // Стара Україна. 1925. – №25. – С. 157-159.
 6. Афанасьєв В. Фанатична відданість справі // Культура і життя. – К., 1999. – № 1. – 6 січня. – С. 3; № 13. – 13 листопада. – С. 3; № 14-15. – 20 листопада. – С. 5.
 7. Баженов Л. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хм.: Доля, 1995. – 256 с.
 8. Кошель О. Подільське церковне історико-археологічне товариство Кам'янецької доби директорії УНР (червень-листопад 1919 року) // Зб. пр. до 120-річчя з дня народження Симона Петлюри та 80-річчя Кам'янецької доби Директорії УНР. – Фастів: Поліграфіст, 1999. – С. 179.
 9. Широцький К. Пам'ятки Македонії. (Археологічна подорож Н.І. Кондакова) // ЗНТШ. – Л., 1910. – Т. ХСХІ. – Кн. IV. – С. 151-161.
 10. Широцький К. На руїнах Бакоти // ЛНВ. – К., 1912. – Кн. 1. – С. 71-79.
 11. Листи К.Широцького до О.Назарієва // Відділ рукописних фондів та текстології інституту української літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Ф. 131. – Спр. 470. – Арк. 4.
 12. Кость Широцький. Curriculum vitae. Спис друкованих праць // ДАХО. – Ф. 582. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 81-83.
 13. Листи Д.Айналова до К.Широцького // Інститут рукописів ЦНБ ім. В.Вернадського (ІРЦНБВ). – Ф. 152. – Од. 74-78. – Арк. 1.
 14. Лист С.А. до К.Широцького // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 122-123. – Арк. 1.
 15. Ладиженко К. Немирівське городище // Рада. – К., 1913. – № 168. – 24 липня. – С. 2-3.
 16. Ладиженко К. Староруський некрополь у Києві на Звіринці // Рада. – К., 1913. – № 2. – С. 2-3.
 17. Лист В.Широцького до К.Широцького // ІРЦНБВ. – Ф. I. – Од. 12732. – Арк. 1.
 18. Широцький К. Софійській собор в Полоцке // Відбиток із «Записок отдела русской и славянской археологии Русского Археологического Общества». – СПб., 1915. – Т. X. – С. 77-90.
 19. Лист К.Широцькому від Міністерства імператорського двору // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 7. – Арк. 1.
 20. Милеев Д.В. Раскопки на территории Десятинной церкви. Отчёт, дневниковые заметки и зарисовки // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 163. – Арк. 1-46.
 21. Широцький К. Хто був автором пляну Києва 1638 р. // Записки істор. і філол. секції Укр. Наук. Т-ва. Під ред. О.Грушевського. – К., 1918. – Кн. XVII. – С. 98-102.
 22. Запрошення К.Широцькому від Російського Археологічного товариства // ІРЦНБВ. – Ф.152. – Од. 37. – Арк. 1.
 23. Листи Широцького К. до Козловської В.Є. // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 70-72. – Арк. 3.

Валентина Соловей

науковий працівник Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ Є.Й. СІЦІНСЬКОГО

У статті висвітлюється дослідницька робота історика і музеєзнавця Є.Й. Сіцинського в галузі археології, його вагомий внесок в справу збирання, дослідження і систематизації археологічних пам'яток Поділля.

Ключові слова: археологія, розкопки, історико-археологічний музей, статті, експозиція.

Є.Й. Сіцинський (1859-1937 рр.) проводив значну дослідницьку роботу з історії Поділля. Він залишив понад 200 опублікованих праць (монографій, статей, нарисів з історичного краєзнавства). Однією з граней його дослідницької роботи була археологія.

Дитинство майбутнього дослідника пройшло в сім'ї небагатого багатодітного священика в с. Мазники Летичівського повіту. Перебування серед подільських селян, очевидно сприяло тому, що в його свідомості рано народилася любов до свого народу та краю. Під час навчання в семінарії в м. Кам'янці-Подільському